

Book Review / Kitap İnceleme

Harari, Yuval Noah, (2015). Hayvanlardan Tanrılara- Sapiens (İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi), Kolektif Kitap, İstanbul.

Sürdürülebilirlik Bakış Açısı ile Bir Sosyoloji Kitabının Değerlendirmesi

Mine Afacan Fındıklı*

(İİSBF, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye)

Modern sonrası yönetim düşüncesi ve yaklaşımlarını modern ve öncesindeki düşünce ve yaklaşımlarından ayıran temel unsurlardan biri; yönetim ve organizasyon konularını sosyolojik ve iktisadi açıdan değerlendirilmesidir. Bu sayede yönetimi makro açıdan incelemek mümkün olmaktadır.

Son yıllarda muhasebe kayıtları ve finansal raporlamalarla ilgili yaşanan skandallar, BP'nin 2010 yılında Meksika Körfezi'ndeki petrol kuyularından birinin patlaması gibi işletmelerin yol açtığı çevresel felaketler, küresel ısınma ve benzeri sebeplerden dolayı toplumun çevre ile ilgili duyarlılığının artması, yönetimde sürdürülebilirlik kavramını öne çıkarmıştır. İşletme stratejileri ve uygulamalarında sürdürülebilirliğin gerçekleştirilebilmesi için üç temel unsurun varlığı şarttır. Bunlar; ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevrenin korunmasıdır. Günümüzde sürdürülebilirliği temel hedefi haline getirmiş, kurumsal vatandaş olma bilinci ile politika ve uygulamalarını gerçekleştiren işletmeler olsa da, çoğunluğun bu kavramı yalnızca bir pazarlama aracı olarak yazılı ifadelerine aktardığı gözlemlenebilmektedir. Değerlendirmesini yapacağım bu eser, sorumluluklarının yalnızca hissedarlara karşı olduğuna inanan işletme yöneticilerinin davranışlarının sebeplerini daha iyi anlamamızda tarih sayfalarından örnekler vererek bize rehberlik etmektedir.

Kitabın birinci ve ikinci bölümlerinde, insanoğlunun (Homo ailesinin üyelerinin) 2,4 milyon yıldır varlığını sürdürdüğünü, Homo Sapiens olarak bizlerin de bu sürenin yalnızca yüzde altılık diliminde, yaklaşık

150,000 yıl yaşadığımız belirtilmiştir. Bu sebeple, kitabın ana başlığı "Sapiens", alt başlığı ise; "İnsanoğlunun Kısa Tarihi"dir. Bu süreç içerisinde insanoğlu var olduğu sürenin ilk yarısında önemli değişimler yaşanmamış ancak daha sonra devrim niteliğinde değişimler meydana gelmiştir. İlk olarak, "zihinsel" dönüşüm yaşanmıştır. Ardından 11000 yıl önce kitlesel olarak avcı ve toplayıcılıktan çiftçiliğe geçilmiş ve tarım devrimi yaşanmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde, zihinsel dönüşüm ve tarım devrimi ile birlikte atalarımızın, Neandertaller'den Homo Sapiens'e doğru değişimlerden geçirdiği anlatılmıştır. Harari, bu bölümde önemli dönüm noktasına da işaret etmektedir: Dilin gelişimi.

Homo Sapiens'lerin Neandertaller'den farkları; soyut meseleler hakkında düşünebilmeleri, sebep-sonuç ilişkisini kurabilmeleri, kitlesel olarak işbirliği yapabilmeleri ve iletişim kurup dedikodu yapabilmeleridir. Öyle ki, fiziksel açıdan kendilerinden daha güçlü ve yapılı olan Neandertaller'in türünü sonlandırabilmişlerdir. Burada aslında insan ırkının kendi hemcinsleri ile bile birlikte yaşama becerisini sergileyemedikleri söylenebilir. Günümüze dönersek, az gelişmiş ülkelerde çocuk işçilerin çalıştırılması ve sağlıksız koşullardaki üretim şartları altında çalışanlarda görülen hastalıklar, yaşanan iş kazaları... Bu gibi yasal açıdan da uygun olmayan işletme politikalarının varlığı kendi soyumuza yaptığımız kötülüklerdendir. Bu davranışların temellerinin çok eskilere dayandığı görülmektedir. Bugün, sosyal kalkınmanın kimler için sağlandığı sorusu; kurumsal yönetim, kurumsal sosyal sorumluluk ve iş etiğinin ilgi alanına girmektedir.

* İlgili yazar
E-mail: m.afacanfindikli@gmail.com (M. A. Fındıklı)

Dördüncü bölümden itibaren Harari, Sapienslerin gezegenimizin ekolojik dengesini o dönemlerden itibaren nasıl bozmaya başladıklarını açıklamaktadır. Yazara göre, Homo Sapiens'in Afrika-Asya bölgesine yayıldığı dönemlerde, Avustralya ile Amerika'daki kitlesel yok oluşlar dikkate alındığında, Sapiens yerleşimi, hayvan krallığının başına gelmiş en büyük ve hızlı felaketlerden biridir. Yazar, bilişsel devrimin gerçekleştiği dönemde 50 kilogramdan daha ağır 200'e yakın büyük kara memelisi yaşarken, tarım devrimi döneminde bu sayının 100'e indiğini belirtmektedir. Harari'nin ifadesiyle, büyük atalarımız henüz tekerleği, yazıyı ve demiri icat etmeden büyük hayvan neslinin yarısını sonlandırabilmişlerdir. Daha sonraki yüzyıllarda da bu trajedinin devam ettiği örneklerle anlatılmıştır. Sonuç olarak, günümüzde yaşanan çevresel felaketler, işletmelerin çevreye verdikleri zararlar incelendiğinde, bu davranışların temellerinin yine tarihte ne kadar eskilere dayandığı bir kez daha görülebilmektedir.

Sürdürülebilirlik perspektifinde iş ve toplum yaşamında, farklılıkların kabul edildiği; ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı gibi insanları kategorize eden tutumların ortadan kaldırıldığı bir ortam yaratmak esas hedeftir. Yazar sekizinci bölümde, bu ayrımcı davranışlara örnek vermiştir: Kölelik, kast sistemi, ırkçılık ya da karşı cinsten iki kişi arasındaki ilişkiler doğal karşılanırken, aynı cinsten iki kişi arasındaki ilişkinin doğal sayılmaması gibi... Hatta verdiği bu örnekleri bir kural ile genelleştirir; "biyoloji izin verir, kültür engeller." Bu durumda sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğimizde, eşitlik, haklar, fırsat eşitliği ve farklılıkların yönetimi gibi kavramları dikkate almayan zihniyetin ne kadar eski dönemlerde yapılanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu tür bir yaklaşım da, sosyal kalkınma açısından sürdürülebilirlikle bağdaşmamaktadır.

Harari, "tarım devrimi tarihin en büyük hatasıdır." ifadesini kullanırken, yine aynı bakış açısı ile ticaretin yayılması ve kapitalizmin yükselişini anlatırken, yaşanan tüm bu devrimlere rağmen insanoğlunun duygu ve isteklerinin dönüşüme uğramadığını ve hala en temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik davranışlar sergilediğini ifade etmektedir. Bu sebeple Kapitalizm ile ilgili bölümde, tahvil sahiplerinin çıkarının milli çıkar olduğunu dile getirmektedir. Bu durumda kazan-kayıp düşüncesi temellerini bulmaktadır. Sürdürülebilirlik çerçevesinde, işletmelerin yalnızca üst yönetime ya da hissedarlarına karşı değil tüm paydaşlarına karşı sorumluluğu bulunmaktadır. Bu durumda bunu dikkate almayan işletmelerin düşünce sistemlerinin hala atalarımızın döneminde kaldığı söylenebilir. Bu düşünce tarzı ilkel ve olgunlaşmamış hali ile günümüz yönetim anlayışına uymamaktadır.

On ikinci bölümde, "Dinin Kanunu" başlığı ile inanç sistemlerinin davranışa etkileri tartışılmaktadır. Yazar,

Teist dinlerin tanrılara tapınmaya odaklandıklarını belirtir. Hümanizm ise, insanın kendine özgü doğasının dünyadaki en önemli şey olduğu inancıyla Homo Sapiens'e tapar, yani insana... Yazar, bu düşünceden yola çıkarak dünyanın geri kalanıyla diğer tüm canlıların insan türünün faydası için çalıştığını vurgulamıştır. Hümanizm kendi içinde; liberal, sosyalist ve evrimsel hümanizm olarak üç gruba ayrılmıştır. Liberal hümanizm bireysel özgürlüğü, sosyalist hümanizm tüm insanların eşitliğini, evrimsel hümanizm - ki en büyük savunucuları Nazilerdir - insanlığı evrensel ve ebedi bir şey olarak değil, evrim geçirebilen ya da bozulabilen bir tür olarak görmektedir. Naziler bunun için insanlığın evrimini ileriye götürmek ve üstün insan oluşturulmak istemişlerdir. Bu bölümde, dünyadaki tüm kaynakların ve insan dışı canlıların insanın faydası için yaratılmış olduğu inancının günümüz işletmelerin politika ve uygulamalarına nasıl yansıtıldığı görülebilmektedir. Enron, Arthur Anderson, WorldCom, Kmart, Tyco gibi muhasebe kayıtları ve finansal raporlamalarla ilgili skandallar, Volkswagen Grup'un bazı modellerinin emisyon testinde aldatici yazılım kullanması ve çevre kirliliğini göz ardı eden ticari faaliyetleri gerçekleştirmesi, Nike firmasında görülen çocuk işçi çalıştırma skandalı vb.

Özet olarak, yeni yönetim yaklaşımlar geliştirilse bile temelde değişim göstermeyen değerler, inançlar, olduğu sürece, sürdürülebilirliğin - ekonomik, sosyal ve ekolojik çevrenin gelecek nesillere sağlıklı bir biçimde devredilmesi görevinin- toplumun her kesimi tarafından uygulanamayacağı gerçeği ile karşılaşılıyor.

Tabii ki, kitabı okurken Harari'nin "buğdayı biz evcilleştirmedik, o bizi evcilleştirdi. Tarım devrimi tarihin en büyük hatasıdır. Bundan da ötesi, bu durum, daha kötü bir diyet, daha uzun çalışma saatleri, daha büyük açlık tehlikesi, daha mahşeri şartlar, hastalıklara karşı daha büyük bir yatkınlık, yeni türde bir güvensizlik ve daha berbat bir hiyerarşi oluşturdu." sözleriyle "Taş devrinde kalsak daha mı iyiydi, bu durumda tarihteki devrimler, gelişmeler olmamalı mıydı?" diye düşünülebilir. Ya da "Hümanizm" ne zaman "din" olarak kabul edildi?" diye sorulabilir. Kitapta kimi bölümlerde, yazarın görüşlerini savunabilmesi adına abartı hissediliyor olsa da genellikle iyi tasarlanmış ve ifade edilmiş bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, eseri, yönetim ve organizasyon alanında araştırmalar yapan bir araştırmacı gözü ile değerlendirdiğimde, bizlerin bakış açısını geliştirmede, davranışın temel nedenlerini daha iyi anlamlandırabilmede yardımcı olabilecek bir kaynak olabileceği düşüncesindeyim.

Sonuç olarak, bu eserin Türkçeye çevrilmesinin; hem edebi, kültürel mirasa değer vermesi hem de bu eserdeki fikir ve görüşleri toplumumuza ulaştırması açısından önemli olduğu görüşümdedir.